

עלון המשפט

ביה"ד "נתיבות חיים" שע"י מוסדות מענה שמחה י-ם ובנישאות הגאון הרב נפתלי נוסבוים שליט"א פנים מאירות 1 י-ם טל: 02-5023637/55

גליון חודש ניסן ה'תשע"ד | 63

תוכן העניינים:

א | בענייני אונאה ומקח טעות

ב | פסקי דינים - יורד לאומנות חבירו - חלק ב

מודעה רבא לאורייתא

בשמחה רבה הננו לבשר ולהזמין את הציבור הרחב לכנס הגדול

יום העיון העשרים
בענין

אונאה ומקח טעות [2]

אשר יתקיים בעזהשי"ת

ביום שני כ"ח ניסן תשע"ד

בהיכל כוללנו ביהמ"ד היכל שמואל

רח' פנים מאירות 1 עיה"ק ירושלים

במעמד ובראשות גדולי הדיינים

שליט"א

מנחה 14:45

דברי פתיחה ושיעורים 15:30

ניתן להאזין לשיעורים בשידור חי ב"קול הלשון" טל: 03-6171111 ואח"כ כוכבית או בשלוחה 172 לאחר השיעורים

יום העיון הוא לעלוי נשמת הרב יוסף ב"ר אברהם הכהן באואר ז"ל

בית הוראה לענייני ממונות
"בית גרוס"

ע"ש ברוך וברכה גרוס

שע"י כולל חושן משפט אוהל יוסף

בית ההוראה נותן מענה טלפוני

בטלפון: 02-5023637

בימים א-ה בין השעות 3.30-1.40

ובימי שישי בין השעות 1-11

בית ההוראה יהיה סגור מיום שני ז' ניסן

עד יום חמישי כ"ד ניסן

הגאון הרב מנדל שפרן שליט"א
ראש ישיבת "נועם התורה" ואב"ד

בענייני אונאה ומקח טעות

נכתב מתוך שיעור שנמסר ביום עיון תשרי תשע"ד

כידוע, דיני אונאה ומקח טעות נקבעים ביחס לשער שבשוק, שאם מכר האדם חפץ והוסיף שתות על מחירו האמיתי, המקח קיים ומחזיר אונאה. ואם היה השינוי בפחות משתות, הרי זו מחילה. ואם יותר משתות, הרי זה ביטול מקח. ויש לברר את הדין בזמנינו, כשאין שער קבוע ומסויים, כיצד דנים דיני אונאה.

והנה בזמננו ההפרש בין המחירים בחנויות הוא גדול מאוד, ולדוגמא, לפני כמה שנים נעשה סקר בחנויות שבאזור 'גאולה' על פלטת שבת, והמחירים נעו מ-80 ש"ח ועד 130 ש"ח, וביניהם עוד מחירים שונים, הרי שההפרש בין המחיר הנמוך ביותר לגבוה ביותר הוא של 62%, ואם כן יש לברר איך נקבע את המחיר שלפיו מחשבים את שיעור האונאה.

« המשך בעמ' 5 »

הרב יוסף פליישמן שליט"א

פסקי דינים - יורד לאומנות חבירו - חלק א

1. בענין פתיחת עסק מתחרה לעסק קיים, הבאנו בעלון הקודם (דין 3) שלדעת הרבה פוסקים הדבר אסור, אם אין מקום לשניהם להתעסק בזה ולהתפרנס. הפוסקים הללו נחלקו במקרה שהראשון לא ישאר בלי שום פרנסה כלל, אלא שפעולת השני תגרום לסגירת מקור מסויים של פרנסת הראשון, באופן זה יש מי שאוסר על השני להתחיל להתעסק, אפילו אם הראשון ישאר איש אמיד¹, והרבה פוסקים מתירים כיון שעל ידי שאר עסקיו של הראשון עדיין ישאר לו כדי פרנסתו².

הגר"מ פיינשטיין פסק שהאיסור של יורד לאומנות חבירו קיים אפילו אם הראשון עתיד להשאיר עם אותו מקור של פרנסה, אלא שירויח פחות מ'כדי פרנסתו', ושיעור זה נמדד לפי הסכום שאנשים במעמד שלו רגילים להרויח³.

1. כך מבואר בשו"ת חתם סופר (סי' קיח, הובא בפת"ש סי' קנ"ו סק"ג), ולדבריו 'פסיק לחיותיה' אין הכוונה שלא יהיה לו מהיכן להתפרנס, אלא שמעסק זה לא ירויח יותר, וזה לשונו 'היכי דבאמת פוסק חיותיה לגמרי מדבר זה מטחינת רחיים, ופשוט אפילו יש לו לזה עוד אומנות אחר, או אפילו הוא עשיר גדול, אנו דנין על חיותא הלז דרחיים הוא נפסק לגמרי מכל וכל'.

2. המאמר מרדכי (סי' עט) כתב בהדיא שלא כדברי החת"ס הנ"ל, וזה לשונו, "דגם האי דאוקי ריחייא היינו באומנותו בכך לבד, ואין לו אומנות אחרת שלא הוא, וכיון שכן שפיר אמר ר' הונא דאיכא פיסוק חיותא בכך" [אף שאח"כ לא סמך ע"ז לדינא, היינו כיון שצמצם יותר את ההיתר, וא"כ במקרה שיש לו עוד מקור של פרנסה ודאי לא יתיר לפי מסקנתו]. גם מדברי המשאת בנימין (סי' מג) מוכח שאינו סובר כהחת"ס, וזה לשונו, "הכי פי' דמי שאומנתו בכך אינו מבקש מחיה אחרת, וסמכא דעתיה אאומנתו, ולכך אם בא אחר ונוטל מחייתו יוצא בדיינים אבל עני המנקף בראש הזית לא שייך לומר אומנתו בכך, דאין דעת העני להיות עני לעולם ולהיות אומנתו לנקוף בראש הזית ליטול לקט שכחה ופאה, אלא אדרבה הוא מצפה לישועת השם שיתן לו אומנות אחרת". יש להוסיף לכך את דברי המהרי"ק (להלן הערה 8), שגם מדבריו נראה שאינו סובר כמו החת"ס, וזה לשונו "קרינא ביה אומנותו בכך, כלומר להלוות ברבית לגויים, שהוא עיקר אומנות היהודים השוכנים בארצות האלה, וכמעט שאין להם אומנות אלא הוא". וכן לשונו של הרד"ך (כז, ג) "יורד לאומנותי דקאמר ליה פסקא לחיותאי נדון דידן נמי אומנותו, דרך הוא שרוב היהודים אשר בשלוניק המחזיקים חנות עיקר חיותם החנות הוא", ומשמע שאינו סובר כחת"ס בזה.

3. כך חידש האג"מ (ח"מ א, לח) בדן תורה שבין רבי שהחזיק שטיבל ובין חלק מהציבור שלו שפרשו ממנו ופתחו בית כנסת אחר, מחמת שלא היו מרוצים מהתנהגותו, ותבעם « המשך בעמוד הבא »

2. בנוסף לאיסור של יורד לאומנות חבירו, יש דין נוסף הבא להגביל את התחרות במקרים מסויימים, והוא נקרא 'עני המהפך בחררה', כלומר, אם אדם מסוים עומד בשלבים האחרונים לקראת ביצוע עסקה⁵, כגון למכור, לקנות, לשכור וכדומה, אסור לאדם אחר לדחותו ולבצע את העסקה במקומו.

3. באופן שהשני הוא גם בגדר 'עני המהפך בחררה', וגם בגדר 'יורד לאומנות חבירו', יש בכך שתי חומרות יתירות על סתם עני המהפך בחררה: א. הדבר אסור אף בריוח שאינו מצוי, בשונה מסתם עני המהפך [שאינו בו משום יורד לאומנות חבירו] שפסקו רבינו תם

הרבי בטענה שהפסידו לו פרנסתו, והצדיק האג"מ את הרבי ופסק שהם חייבים לסגור את הבכ"נ, כיון "דיש בזה איסור מהפך בחררה ויורד לאומנות חבירו, כמבואר בחת"ס חלק חו"מ סימן ס"א בדבדבר שאין מקום לשניהם איכא איסור יורד לאומנות חבירו כו', ואף שעדיין נשארו אצלו אנשים שמתפללים שם, כיון שהוקטן המנין כל כך עד שאין לו כדי חייו, והוזל ע"י זה ביהכ"נ שלו בהרבה מאד, הוא ודאי קפוח הפרנסה, שאסור. ומפורש כן ברש"י (ב"מ דף ע"א ד"ה יורד), דאף רק למעט מזונותיו של חבירו אסור בדין יורד לאומנות חבירו משום דלמעט מכדי חייו הוא כפסוק לגמרי. ופשוט שכדי חייו מיקרי כדרך ההוצאה לאנשים בינונים ממדרגתו בחשיבות, וראיה מכדי חייו שהתירו להלוות לנכרים בריבית, שהכוונה לכל ההוצאה, לא רק למזונות לבד. וכן הוא באיסור יורד לחייו שהוא בממעט לו שלא יהיה לו כדי הוצאתו, אף שעדיין ישאר לו למזונות מצומצמין".

ובשיעור דין זה לגבי החזקת חנות פסק הגר"נ נוסבויים (קובץ הישר והטוב חלק י עמ' נח) שאם לא יהיה כדאי להחזיק את החנות, נחשב הדבר כפסיק לחיותיה. אך לא הביא מקור לדבריו. אמנם לפי האג"מ יתכן מאד שאפילו אם עדיין יהיה כדאי להחזיק את החנות - עובר השני על איסור, כיון שאינו מרויח מספיק.

4. מקורו הוא גמ' קידושין (נט, א) ודיניו מבוארים בחו"מ (סימן רלז) והארכנו בזה בגליונות 11-13.

5. עיין גליון 11 דין 1 שלפי רוב הפוסקים היינו אם כבר הגיעו להסכם על המחיר ויתר התנאים, והיה חסר רק הקנין.

6. מקור דין זה הוא בתוס' בקידושין (נט, א ד"ה עני) "אומר ר"ת דאיסור דמהפך דנקט הכא לא שייך אלא דוקא כשרוצה העני להרויח בשכירות או כשרוצה לקנות דבר אחד וחבירו מקדים וקונה, והוי דומיא דרב גידל, ומש"ה קאמר דנקרא רשע, כי למה מחזר על זאת שטרח בה חבירו, ילך וישתכר במקום אחר. אבל אם היתה החררה דהפקר, ליכא איסור, שאם לא זכה בזאת לא ימצא אחרת". ועיין בגליון 12 דין 3 שהרחבנו בזה.

7. המשאת בנימין (מג בסוף, כז ד"ה אמנם) חידש שדין זה הוא בעסק שממנו הוא רוצה להתפרנס באופן קבוע, כדי ליישב את הקושיא מעני המנפק בראש הזית, וז"ל, "דעני המנפק בראש הזית אין אומנתו בכך, ונראה דהכי פירושו, דמי שאומנתו בכך אינו מבקש מחיה אחרת וסמכא דעתיה אאומנתו, ולכך אם בא אחר ונטול מחייתו, יוצא בדיונים. אבל עני המנפק בראש הזית לא שייך ליומר אומנתו בכך, דאין דעת העני להיות עני לעולם ולהיות אומנתו לנפק בראש הזית ליטול לקט שכחה ופאה, אלא אדרבה הוא מצפה לישועת השם שיתן לו אומנתו".

8. מקור דין זה, שאף ר"ת (הנ"ל הערה 6) מודה שביורד לאומנתו יש דין של עני המהפך אפילו בריוח שאינו מצוי, הוא מדברי תוס' בקידושין הנ"ל, שהקשו על שיטת ר"ת, "ומיהו קשה מההיא דפרק לא יחפור (ב"ב דף כא): דקאמר התם מרחיקין מן הדג כמלא ריצת הדג אף על פי שהוא של הפקר, ונראה דהתם היינו טעמא מפני שהוא יורד לאומנתו כי ההיא דקאמר התם (שם) האי בר מבואה דאוקי ריחיא ואתא בר מבואה ואוקי בהדיה מצי לעכובי עליה דקאמר ליה דקא פסקת לחיותא". וכ"כ תוס' בב"ב (כא, ב ד"ה מרחיקין) בתירוצם השני, וכן פסק הרא"ש (קיד. ג, ב), וע"ז סמך לדינא המהרי"ק (סוף שורש קלב) במקרה של אדם שעשה פעולות לפתוח עסק להלוות ברבית, ואח"כ בא אחר ופעל לפתוח אותו עסק, וחייב המהרי"ק את השני להפסיק, וז"ל "דרגע הא מההיא דעני המהפך בחררה, משום דהוי כמו יורד לאומנתו ושייך למימר

ורוב הפוסקים שאם זהו ריוח שאינו מצוי, אין בכך איסור. והדוגמא לכך היא בזכיה בחפץ של הפקר, שזהו ריוח שאינו מצוי, ובדרך כלל אף אם אחד מתעסק לזכות באותו חפץ מותר לאדם אחר להקדימו ולזכות בו⁶, וכן אדם העומד בשלבים האחרונים של ביצוע עסקה שיש בה ריוח שאינו מצוי, מותר לאחר לדחותו ולבצע את העסקה במקומו. אמנם, אם יש בכך משום ירידה לאומנות הראשון, והיינו באופן שהצלחת השני תגרום לראשון להפסיד עסקה שממנה הוא רגיל להתפרנס, והוא התחיל להתעסק בה⁷, לדעת הרבה פוסקים אסור לשני לדחותו וליטול את העסקה לעצמו⁸. ואף שיש פוסקים

ביה קא פסקת לחיותא, כדכתבו התוספות בפ"ב דב"ב (שם) כו', ואם כן הוא דכ"ע מודו היכא דאומנתו בכך פשיטא דה"נ קרינא ביה אומנתו בכך, כלומר **להלוות ברבית לגויים שהוא עיקר אומנות היהודים השוכנים בארצות האלה.**

וכמעט שאין להם אומנות אלא הוא, וא"כ מצי ראובן לעכב על שמעון". וכן מוכח בשו"ת משאת בנימין (ס"ל מג), שדימה את המקרה שלו לדין עני המהפך בחררה, ולכן אסר על השליח לקנות בחזרה את החמץ שמכר משלחו לגוי בזול מאוד. ושם הגוי היה אמור לקחת מחיר זול מן היהודי המוכר, וכן מן השליח, והרי זה ריוח שאינו מצוי, ואף על פי כן אסר המשאת בנימין על השליח לקנות, מדין עני המהפך בחררה, מאחר שהחשיבו כאומנתו, וכמבואר בסוף התשובה "עני מהפך בחררה נמי מטעם זה אינו יוצא בדיונים ולא שייך ליומר אומנתו בכך, שהרי דרך כל אדם לקנות קרקעות ומטלטלין, ומאיזה טעם נאמר שהראשון המהפך בחררה אומנתו בכך יותר מהשני. ולא דמי לצייד שאין כל אדם אומנתו בצידה, ושייך שפיר לומר שהצייד אומנתו בכך. ונדון דידן נמי, מאחר שהחמץ היה שלו, ודרך הבעלים לחזור ולקנות החמץ אחר הפסח, שייך ליומר על הבעלים 'אומנתו בכך' יותר מאדם אחר". וכן כתב בתשובה אחרת (ס"ל כז, ד"ה השתא), בדבר שהיה כמו הפקר, וגם היה מצב שעוד לא זכה בו הראשון, וז"ל "אי הוי פסק דמים ראובן עם הנכרי, אפילו הכי אין כאן דין מהפך בחררה, דהא קי"ל כר"ת דפסק דבמצאיה והפקר מותר להקדימו אפילו לכתחילה, ואלו כיון שמצאו מחייתו במקומו בהשקט ובטח דומה למצאיה", ומ"מ מסקנתו (ד"ה אמנם נראה) לאסור זאת, כיון שהשני הפסיד אומנתו של הראשון, וכתב כן בהסתמכו על התוס' הנ"ל בב"ב, והביא שרבו המהרש"ל כתב שהעיקר הוא כמו התירוץ השני בתוספות, דאומנתו שאני. וכוונתו לתשובת מהרש"ל הנ"ל (ד"ה הדין הרביעי) שכתב "ואעפ"י שהתנו תירוצו בפרק לא יחפור שינוי קמא משום שיכול לפרוס מצודתו במקום אחר, ולפי זה ג"כ לא יכול לעכב עליו רק שנקרא רשע, מ"מ שינוי בתרא עיקר, וכן כתבו התו' בפרק האומר, וכן כתב הרא"ש והמרדכי". וכן כתב התורת חיים (שור) בפירושו לב"ב (שם תד"ה דינא) שהתירוץ השני של תוס' הוא העיקר. וכן פסק החת"ס (ה, קיד ח ד"ה נמצא) "יורד לאומנתו חבירו בדבר הפקר דמעלמא אלא דפסק לחיותי' שוה עם מהפך בחררה במו"מ באקראי". אלא שהחת"ס חידש שבאופן זה בדיעבד אם קנה באיסור, לא נכוף את המהפך להחזיר, כיון שאין להחמיר את שתי החומרות שיהיה איסור של עני המהפך גם בדבר הפקר, ושבדיעבד אפשר להוציא מהמהפך, וכמו שהבאנו בפנים בדין 4. וכן בשו"ת מהרי"א הלוי (ב, נט) פסק כתירוץ זה של תוס', והבית שלמה (חו"מ צז) הביא את דבריו [והגם שהבית שלמה עצמו טען שלפי מסקנת הגמ' שטעם הברייתא של דגים הוא בגלל ש"שאינו דגים דיהבי סייארא", אם כן הא דמוציאים בעני המהפך הוא רק ביהבי סייארא, אמנם הסכים הבית שלמה שאם הראשון סמך דעתו [כפירוש רש"י יהבי סייארא "בטוח הוא שילכדנו"] שיזכה בו, שנחמיר באופן שאומנתו בכך, ולכן בנידון שלהם הוא הסכים להוציא מן המהפך. ולכאורה לא רק במקרה שלו, אלא כמעט כל מקרה של עני המהפך יהיה בטוח, כיון שכדי להיות עני המהפך צריך שהצדדים יסכמו ביניהם [ורק החת"ס (ס"י עט ד"ה אלא לפ"ז) לומד שגם בסיכום אינו נקרא בטוח, אמנם דבריו נובעים משיטתו שלדינא האיסור להתחרות קיים גם בלא יהבי סייארא שהוא נגד רוב הפוסקים] ולכן גם לבית שלמה בעני המהפך אם מדובר בהפסד של פרנסתו אפשר למנוע את השני אפילו בהפקר. ובאמת כבר מהרי"א הלוי התייחס לטענת הבית שלמה, שלפי מסקנת הגמ' הטעם בדגים הוא משום דיהבי סייארא, אך הביא שמדברי

«המשך בעמוד הבא»

המקילים גם בזה⁹, מכל מקום לדינא יש להחמיר¹⁰. חלק מהאוסרים סוברים שיש חומרא נוספת, שבניגוד לדין 'עני המהפך בחררה', שאיסורו קיים רק אם העיסקה נגמרה, במקרה שביצוע העיסקות הללו זהו האומנות של הראשון ומהם הוא מתפרנס, האיסור לדחותו הוא אפילו כשרק התחיל להתעסק בזה¹¹, אם העסק חשוב לפרנסתו של הראשון או שהשני בא לפתוח עסק קבוע ועל ידי כן לקפח פרנסתו של הראשון¹².

המהרי"ט (יובא להלן הערה 24) מוכח שסובר שהדין של תוס' שאומנותו שאני קיים אף בלי יחסי אירא, אפילו למסקנת הגמ'. והנפק"מ בין הבית שלמה למהרי"א הלוי תהיה במקרה שהראשון רק התחיל להתעסק בו, וכמו שכתבנו בהמשך דין זה.

9. המקילים בדין הזה הם הפני משה ואורים גדולים (יובא להלן הערה 17), הסוברים שדברי התוס' הנ"ל נאמרו רק לפי רב הונא, שלא נפסק לדינא, וממילא גם הדין של תוס' אינו לדינא [החקרי לב שייבא להלן (שם) דן אם אפשר למנוע תחרות בריוח שאינו מצוי, והביא את האורים גדולים כאחד מהסוברים שאין איסור בריוח שאינו מצוי, הגם שהנידון של האורים גדולים היה רק לגבי הפסקה בדיעבד, ומוכח שהבין שאין חילוק בין הנידונים]. והיסוד של המחלוקת הוא אם פוסקים את הברייתא של "מרחיקין מצודת הדג מן הדג כמלוא ריצת הדג", כי כדי ליישב את הברייתא עם שיטת ר"ת חידשו התוס' שאומנות שאני, ונחלקו אם פוסקים כברייתא זו. ודעת האורים גדולים (לד) שכיון שהרי"ף והרמב"ם לא הביאו ברייתא זו, אין פוסקים כן. וכן הביא החקרי לב (סד"ה וראיתי בשו"ת) שזהו טעמם של המתירים, ואילו האוסרים סוברים שפוסקים כברייתא זו, וכמש"כ החת"ס (עט ד"ה ויש כאן ב' תנאים) והחת"ס הוסיף דאף שיש להסתפק מהי דעת הרי"ף והרמב"ם, מ"מ שאר הפוסקים פסקו כן, וכן הרשב"א (ג, פג) פסק כן, ביהבי סייארא וכן רבינו יונה (כב, א).

10. כיון שבנוסף לכל אלו שהבאנו בהערה 5 יש להוסיף שהרבה פוסקים מסכימים לרש"י, שהאיסור של עני המהפך קיים אפילו בריוח שאינו מצוי, ושלא כעיקר שיטת רבינו תם, וגם בדעת המחבר נחלקו הפוסקים, ע"י בגליון 12 דין 3, ובהערות שם.

11. כן למד המהרי"ט (קיד. פ"ל על הרי"ף כד, א) מהא דמרחיקים מצודת הדג, דמיידי אפילו אם הראשון אינו עומד לצוד דג כרגע, וכן במקרה של המשאת בנימין (מג) לא מדובר שעמדו בגמר עסקה מסוימת, אלא האיסור הוא מחמת עצם הדבר שזו אומנותו. וכן כתב החת"ס (עט, ד"ה מהפך) "נהי דלא קי"ל כר"ה דמעכב עליו היכי דלא יהיב סייארי, מ"מ לא גרע אומנתו בכך דהפקיאר, ממהפך בחררה דשכירות". וכן פסק המהרי"א הלוי (הובא לעיל הערה 8) עפ"י המהרי"ט. אמנם אלו המחמירים רק ביהבי סייארא, כמו הבית שלמה (הערה 8) לא יאסרו אם רק התחיל.

12. המהרי"ט (שם) הקשה על דברי התוס' (שהבאנו בהערה 8) שלדעת רבינו תם הטעם שמרחיקין מצודת הדג הגם שמדובר בהפקר הוא משום שהשני פוגע באומנותו של הראשון, הרי אינו צד אלא דג אחד, והיאך הוא יורד לאומנותו בכך. ותירץ, "והיינו טעמא לפי שבא לקבוע שם, ולפי"ז אם בא לצוד בחכה מן המזומן שם לא אסור". וכ"כ המשאת בנימין (כז, ד"ה ומדין הרביעי). ומש"כ שאם העסק חשוב לפרנסתו של הראשון אסור לשני להתעסק בו, כן רואים מהמ"ב (ס"י מג), כי שם מיידי בעסק אחד, אלא שהוא מחלק בין אם יש לראשון קשר מיוחד לדבר הנמכר או לא, ועיין מש"כ בזה לקמן דין 5 והערה 26. ועסק החשוב לפרנסתו שווה למי שקבוע את עצמו, כי היסוד הוא שצריך שמעשיו של השני יפגעו בפרנסת הראשון, ובזה שווה עסק חשוב לבא לקבוע את עצמו.

13. אופן זה הוא המקרה של האג"מ שהבאנו בהערה 3 ושל המהרי"א הלוי והבית שלמה שהבאנו בהערה 8 לעיל, והטעם הוא כי כל הדין הזה נלמד מהברייתא של מרחיקין מצודת הדג וכמש"כ לקמן הערה 19, והמקור של הדין הזה הוא אותה ברייתא, וכמש"כ בגליון 62 הערה 9 שאף זה נחשב "יהבי סייארא".

14. לפי החתם סופר (ס"י עט) ועוד פוסקים אפילו אם אינו בטוח מוציאים ממנו בדיעבד אם יפסיד פרנסתו לגמרי, כי זה גם נכלל בברייתא של מרחיקין

ב. חומרא נוספת [כשיש באותו מקרה גם יורד לאומנותו וגם מהפך בחררה], שאף אם כבר עבר השני והתחיל לעשות פעולה כדי לזכות בעסקה על חשבון הראשון, כגון שאין מקום לשתי החנויות להתפרנס¹³, או אם מעשיו של השני יגרמו לראשון להפסיד עסקה שקשורה לפרנסתו ושהתחיל כבר להתעסק בו והיה בטוח¹⁴ שהיה משיג לולא התערבותו של השני¹⁵, או שאר מעשה שאסור משום יורד לאומנותו חבירו¹⁶, לדעת הרבה פוסקים¹⁷ חייב השני להפסיק

מצודת הדג, וכמש"כ בשמו בגליון הקודם הערה 9. אלא שאם מדובר בריוח שאינו מצוי, סובר החת"ס שאין מוציאים בדיעבד, וכמש"כ בדין הבא.

15. כך פירש רש"י את המילים "יהבי סייארא", ולפי רוב רובם של הפוסקים לרב הונא בדר"א"צ להרחיק מצודת הדג אלא בכה"ג. ומכאן זה אסר המשאת בנימין (ס"י מג) על שליח לקנות את החמץ שמכר משלחו לגוי במחיר זול, הגם שלא היתה הבטחה מהגוי שימכור לו בחזרה, ואין זה ריוח בטוח. וטעמו, כיון שזו הרגילות, ואם לא היה השליח מתערב כך היה קורה. אמנם הוא לא למד זאת רק מהמילים "יהבי סייארא", אלא כיון שזה נקרא "אומנותו", וחידש גדר ב'אומנותו', שזהו כל דבר שהאדם בוטח בו מאוד, אפילו אם אינו מקור פרנסתו, וז"ל, "ונראה דהכי פירוש, דמי שאומנתו בכך אינו מבקש מחיה אחרת, וסמכא דעתיה אאומנתו, ולכך אם בא אחר ונטל מחייתו יוצא בדיינים". מתשובה זו למד הכסף קדשים (ס"ס רא) שאפילו אם תקיעת כף אינה קונה, "נראה שהעושה תקיעת כף על מקח ובא חבירו תיכף בתוך כדי דיבור ועשה תקיעת כף לקנותו לעצמו ע"י שהוסיף על השטר, ודאי שמוציאים מיד השני ונותנים לראשון, דעכ"פ לא גרע ממש"כ המ"ב לגבי מכירת חמץ כו', כיון שאין מדרך ארץ וסוגיא דעלמא לעשות ככה הוי לאינשי בכלל עוולה, לכתחילה עכ"פ, ועי"ג סמכא דעתיה". ומתוך דבריו יש ללמוד מהו גדר הבטחון של הראשון לענין זה, שמכוחו ניתן לחייב את השני לבטל את העסק.

16. המ"ב (כז) והחת"ס (עט) מדברים אודות כל מעשה שנכלל באיסור של יורד לאומנותו חבירו, כי הדין הרביעי שלהם הוא יורד לאומנותו חבירו, ופסקו שגם בדיעבד מוציאים ממנו, וכמו שהבאנו בגליון 62 הערה 3.

17. כי ישנם פוסקים החולקים על כל אלו שנביא בהערה 19, כמו הפני משה (א, לט ד"ה ואע"ג ד' סרסורים), שטען שסברת התוס' "אומנותו שאני" הוא רק לפי ההו"א של הגמ', שסברה הגמרא שמרחיקים מצודת הדג הוא ראייה לרב הונא, אבל אליבא דאמת שלא פוסקים כרב הונא, ומוכרחים לומר כדחויי של הגמ', "דיהבי סייארא", א"כ אין חילוק אם אומנותו בכך. יש לציין שבנידון שלו הנפגעים רק הפסידו חלק מהרווח, אבל לא הפסידו פרנסתם לגמרי, כי הנידון היה לגבי ארבעה סרסורים שעבדו עד עתה, ורצו למנוע מסרסור חמישי להשתתף איתם, ופסק שמהתוס' הזה א"א ללמוד שיש להם את הזכות למנוע אותו. אמנם יש לציין שלפי האמת האחרונים שנזכיר בהערה 19 יסכימו איתו בזה, כי אף לדבריהם יש צורך במשהו ששווה ליהבי סיהרא, אלא שהם סברו שאם ייסגר העסק לגמרי הרי זה חשיב כמו יהבי סיהרא, והפ"מ ג"כ סובר שבמצב של יהבי סיהרא אפשר למנוע, ולכן הגם שהפ"מ התקשה במהרי"ק הנ"ל וטען שהמהרי"ק לא סמך על הטעם הזה, מ"מ באמת אין ראייה שיש נפ"מ לדינא בינו לבין שאר האחרונים. והערה זו כתב גם החקרי לב (מובא בהערה 19). יש לציין עוד שהפ"מ כתב בהדיא שבדאי אסור לסרסור החמישי למנוע אותם מלהתעסק בפרנסתם באופן ישיר.

גם האורים גדולים (ס"י לד) פסק שאין מוציאים כיון שחידושו של התוס' שאומנותו שאני הוא רק לפי רב הונא, אבל אליבא דהלכה שפוסקים כרב הונא בדר"א אין מקום לחידוש זה, ובדיעבד אם ירד אין מוציאים, והביא את המהרי"ק והמהרש"ך, ונחלק עליהם. גם רבי עקיבא איגר (כו"ח ח"ב ס"י סח-ו) מודפס בחי' רע"א השלם ב"ב (שם) העיר על תשובה ע"ט של החת"ס, ולכן ביאר את התוס' כך, דכיון שיהיב סייארא, והיינו כפירוש רש"י ש"בטוח הוא שילכדנו", א"כ יש דין של עני המהפך, וכפי שהתבאר שדין עני המהפך הוא רק אם הצדדים כבר סיכמו ביניהם, ולכן אם "יהיב סייארא" יש דין של עני המהפך. ומ"מ סברו תוס' שלדעת רבינו תם אם מהפכים בדבר של הפקר, כמו מצודת דג, אין איסור של עני המהפך, והוקשה להם מהברייתא של מצודת הדג שאסור, וע"ז תירצו שאומנותו שאני. ורע"א כתב שלפי"ז אין הכרח שמעכב עליו בדיעבד, וכתב

את פעולתו¹⁸, וכן הוא העיקר לדינא¹⁹. בשונה מסתם עני המהפך בחררה [כשאין בו משום יורד לאומנות חבירו], שאם השני עבר וביצע את העסקה, לדעת רוב הפוסקים, וכן הוא לדינא, אין עליו חיוב לחזור ממה שכבר עשה, ומותר לו לישאר עם העסקה שהשיג באופן האסור²⁰.

דוגמא לדבר, אם השני פתח חנות המתחרה עם הראשון, במקום

“ובאמת אפשר דאינו מעכב עליו”.

18. כן פסק הבית שלמה (שם), שהשני חייב להפסיק. וכן הלבושי מרדכי (ח"מ יב) פסק כן גבי דיעבד, שבדבר הרשות כופים את השני להפסיק. וכן פסק האג"מ בכמה מקומות, וביניהם מה שהבאנו בהערה 3 [ושם הזכיר שפסק כן על סמך החת"ס בתשו' סא]. וכן פסק (ח"מ ב, לא) באחד ששכר חנות כדי למכור תשמישי קדושה סמוך לחנות קיימת שנמכרו בה דברים אלו, וכתב שחקר והוברר לו שאין מקום לב' חנויות באותו מקום, ולכן אסר על השני לפתוח, הגם שכבר שכר חנות. אמנם הוא חידש "אבל ראובן] - בעל החנות הראשונה] צריך לשלם לשמעון מה ששילם כבר בעד החנות, וכן צריך לקבל החנות השכורה לו שעולה ע"ה דאלאר לחדש, ושכר זה על משך שנה, שמהיים שייכת החנות לראובן והוא ישלם המותר לבעל החנות". וצ"ע מנ"ל שצריכים לעשות כן, לפצות זה שבה בגבולו. וכן בקובץ תשובות (א, ריב) פסק הגריש"א זצ"ל כמהרי"ק, משאת בנימין וחת"ס שנביא בהערה הבאה.

19. בתשובת המהרי"ק הנ"ל (בסוף התשובה) דן בחילוק זה, וכתב "ואשר כתבת דאפילו נדמהו לעני המהפך בחררה דאין להוציא שמעון מהמקום ההוא, אמת הוא דאי משום דין עני המהפך כו' לחודא דאין לכופו אלא דרשע מיקרי כו', מטעמים אחרים דכתבתי לעיל [שכאן הוא יורד לאומנות חבירו] נראה דמוציאין, כדמשמע לישנא דברייתא בפרק לא יחפור (דף כא) כופין בני מבוי זה את זה שלא להושיב. רשב"ג אומר אף לשכנו כופהו מדנקט לישנא דכפייה פשיטא דמוציאים מידו, וה"ה לנדון הזה לפי שאר הטעמים המפורשים למעלה, וכן משמע גם מלשון ההגהות הגדולות מסמ"ק שכתבתי מדקאמר שיוכל לעכב עליו כו' דאי אין מוציאין לא ה"ל למינקט לישנא דעכב, אלא לישנא דאיסורא". יש לציין שגם התורת חיים (בפירושו לב"ב כא, ב ד"ה דינא) סובר שמלשון הברייתא לומדים שאפילו בדיעבד אם עבר על הדין של מרחיקין מצודת הדג מוציאים אותו משם, וגם הוכיח מכח זה שהתירוץ של תוס' שאומנתו בכך שאני, הוא העיקר, דע"כ צריכים לומר שאומנתו שונה, דאל"כ אין לנו ביאור מדוע בדיעבד מוציאים את השני. וכן המשאת בנימין הוכיח זאת מסוגיית הגמרא הזו, ופסק כן למעשה (תשו' כז ד"ה אמנם), וז"ל "ונראה דהאי מרחיקין לאו לכתחילה קאמר, אלא אפי' כבר פרש השני מצודתו תוך מלא ריצת הדג מעכב עליו הראשון בדיינים, דהא מיניה מסייע לרב הונא דאמר דהאי בר מבואה דאוקי רחיא וכו' דינא הוא דמעכב עליו ויוצא בדיינים, ואי ס"ד מרחיקין לכתחילה קאמר ואינו יוצא בדיינים, מאי מסייע מיניה לרב הונא, הא לאו סיועה איכא אלא תיבתא איכא. אלא ודאי ש"מ דהאי מרחיקין לאו לכתחילה קאמר, אלא אפי' יוצא בדיינים. וק"ו לפי מאי דמשני התם שאני דגים דיהבי סייריה דמשמע דאפי' מאן דלית ליה דרב הונא דמצי מעכב עלויה אפי' הכי מודה גבי דגים משום דיהבי סייריה, ולפי זה הוי האי מרחיקין מצודת דגים עדיף טפי מהאי בר מבואה דרב הונא. ואף על גב דלחד שינויא בתוספות פרק לא יחפור משמע דהאי מרחיקין לכתחילה קאמר. כבר כתב מורי הרב ז"ל דשינוי בתראי עיקר. עוד כתב, דאף שינוי קמא לא פליג אשינוי בתראי, ונמצא לכל השינויים של התוספות מיירי **האי דמרחיקין מצודה אפי' בדעבד ויוצא בדיינים**". והתנה שדין זה שהוא יוצא בדיינים נאמר דווקא בדבר שממנו מתפרנס הראשון [בס' מג הרחיב את הביאור של אומנתו בכך לכל דבר שהוא "סמכה דעתיה על מחיה זו", אפילו אם אינו מתפרנס מזה כלל], וכתב "אבל גבי מצודת דגים מיירי דהוי אומנתו בכך, דא"ל קא פסקת לחיותאי, כמו גבי בר מבואה דאוקי רחיא. אבל אי לאו אומנתו בכך, אפי' גבי מצודת דגים נמי אינו יוצא בדיינים", וכתב שדין זה הוא לכו"ע, "ונראה לי דע"כ לא פליג רב הונא בריה דרב יהושע ארב הונא אלא כה"ג דרחיא דאינו מבטל לראשון לגמרי, שהרי הראשון עומד ברחיים שלו, אלא שהשני אוקי עוד רחיים אחד, ומחסר לראשון ממחיתו שלא יהיה ריוח הרבה לראשון כבראשונה, אבל מ"מ

שאין מספיק לקוחות כדי לפרנס שתי חנויות, חייב השני לסגור את חנותו²¹. וכן באופן שלראשון יש עסק לייבא סחורה של חברה מסוימת, וכבר התחיל לדבר איתם כדי להמשיך את היבוא לשנה הנוכחית, והיה פשוט שימשיכו לעבוד עימו, אסור לאדם אחר לפנות לאותה חברה כדי לייבא את הסחורה הזו, ואם הלך וקנה באיסור, חייב השני למכור את הסחורה לראשון²², ונחלקו

«המשך בעמוד 7»

יש לראשון ריוח פחות מבראשונה. אבל היכא דבא השני לדחות את הראשון לגמרי ולבטל אותו ממחיתו בענין החנות והאורנות שאין רשות רק לאחד בכל העיר, ובא השני והשיג גבול הראשון ודוחה אותו לגמרי, כ"ע מודו דמצי מעכב אפי' אבר מבואה דידיה, דהא ודאי פסק לחיותא לגמרי. וכה"ג כתב גם כן הזקן מהרי"ך בספר שארית יוסף שלו סימן י"ז.

מבואר שכל הפוסקים שהבאנו דייקו את לשונו של רב הונא ש"מעכב עלויה", כיון שהגמ' רצתה לסייע לדבריו מהברייתא של מרחיקין מצודת הדג, ע"כ שסברה הגמרא שהדין של מרחיקין מצודת הדג היינו שכופהו להפסיק אפי' בדיעבד, ולכן כל דבר שהוא שווה למצודת הדג אפילו בדיעבד כופין אותו להסתלק. וכן החת"ס (עט) הביא את המ"ב ופסק כדבריו. וכבר הבאנו בעלון הקודם הערה 3 שהסביר שהטעם הוא משום שאחרי שחז"ל אסרוהו הוי גזל דאורייתא, וכן פסק הרד"ך (כז, ג), והוכיח כדברי המהרי"ק הנ"ל, שבדין של מרחיקין מצודת הדג כוונת הגמ' היא שאפילו בדיעבד אם לא הרחיק ופירש המצודה שלו נכופו את השני להסתלק, אלא שהוא כתב דנקרא יורד לאומנות "היינו טעמא לפי שהוא יורד לאומנותי דקאמר ליה פסקא לחיותאי, נדון דידן נמי אומנתו בכך הוא, שרוב היהודים אשר בשלוניק המחזיקים חנות עיקר חיותם החנות הוא", שקצת משמע שיטתם מקרים שהגם שהאדם מתפרנס מעסק מסוים מ"מ לא ייחשב השני יורד לאומנותו, כגון אם מתעסק בשני דברים ויכול להתפרנס מהדבר שאין לו תחרות עמו, שלפי הרד"ך יתכן שלא נכופו המתחרה להפסיק. וכן המהרי"ק כתב בדבריו "קרינא ביה אומנתו בכך, כלומר להלוות ברבית לגויים, שהוא עיקר אומנות היהודים השוכנים בארצות האלה. וכמעט שאין להם אומנות אלא הוא, וא"כ מצי ראובן לעכב על שמעון". ועיקר הדין שאם ירד לאומנות חבירו שכופין אותו להפסיק הסכים גם הנתיבה"מ (מקור חיים תמח, ה-בסוף) בפשיטות.

החקרי לב (י"ד ב, כא ד"ה ואיך שיהיה) הביא את הפוסקים החולקים (הבאנו בהערה 17), וכתב שהפסקי תוס' (ב"ב פז, גיטין רכז) פסקו את התירוץ של תוס' "אומנתו בכך שאני", והרי זו הוכחה נגד אותם פוסקים, כיון שרואים שהתירוץ הזה קיים גם למסקנת הגמ'. הוא גם עמד על כך שהמהרי"ק, מהרש"ל ומשאת בנימין יישבו את טענת הפני משה וכו', כיון שהם סוברים שיורד לאומנות חבירו גופא שווה ליהבי סיירא, ולכן התירוץ ש'אומנתו בכך שאני' קיים גם אליבא דמסקנת הגמ'. ולהלכה הוא פסק שכיון שאי אפשר להכריע במחלוקת זו לכן דינו כספק, וכמו שמקילים בספיקת הגמ' לגבי בר מבואה אבר מבואה אחריתי, כמו כן אפשר להקל ולא לשנות אם אומנתו בכך או לא.

אמנם בשו"ת הרשב"א (ג, פג) פסק בחיט שניסה למשוך אליו לקוח קבוע של חיט אחר, שגוערים בחיט הפוגע, אבל אין מוציאים ממנו. והוא דימה אותו לדגים דיהבי סיירא, כיון שהיה לקוח קבוע של הראשון. אמנם אין להוכיח מכאן נגד כל אותם פוסקים שהבאנו לעיל, כיון שהרשב"א רק התכוון במה שאמר שאין מוציאים, שאין מוציאים מן הפוגע את מה שהרויח מהלקוח הזה, שזו היתה תביעת השואל, אבל יתכן מאוד שגם לפי הרשב"א ימנעו בית דין את הפוגע מלהמשיך לעבוד בעתיד עבור הלקוח הזה.

20. עיין גליון 11 דין 8 שכך דעת הפוסקים, ושלא כדעת רבינו תם.

21. זהו האופן שאירע בנידון של המהרי"ק ובנידון של האגרות משה שהבאנו.

22. כך פסקו המשאת בנימין (מג) "כיון שנתן עיניו בו וסמכא דעתיה שיהא יוצא בדיינים". והכסף קדשים (רא) כתב "מוציאין מיד השני ונותנים לראשון".

ומה שכתבנו שכבר התחילו לדבר, היינו כדי שתהיה לו התחלה, כי אם לא כן אפשר לטעון שממה שקנה ממנו בעבר אינו מחייב שיהיה כן לעולם ועד, ויהיה תלוי בדין מערופיא שנחלקו בו הראשונים, ושתי הדעות הובאו ברמ"א

(קנו, ה), ומבואר במ"ב (סי' כז) שהחילוק בין זה

«המשך בעמוד 7»

בצמצום, ודרך כולם למחול את הטעות עד שתות, שאף אם יבא המתאנה לערער על המחיר לא ישומו כל השמאים בשווה, אלא אחד יאמר שיש בו אונאה ואחד יאמר שאין בו אונאה, לכך מקבל עליו המתאנה שתיקה ואינו מערער, ומוחל. אבל אם המוכר בקי בערך החפץ, אסור לו לאונות. וכן אם הלוקח הוא סוחר ובקי יותר מהמוכר, אסור לו לאונות.

עוד צידד הרא"ש לומר, שמאחר שכך הוא דרך מקח וממכר, שלפעמים הלוקח רוצה את המקח ומוכן להוסיף על המחיר יותר מהשווי, ולפעמים המוכר מוכר בזול כי אינו רוצה את החפץ, או שהוא דחוק למעות, לכן עד שתות מהשווי נכלל בדמי המקח, והיינו שהמחיר של החפץ הוא מ-85 אחוז עד 116 אחוז, ואין כאן אונאה כלל. וסיים הרא"ש בצ"ע, וכתב 'ירא שמים יוצא ידי כולם'. וכן פסק המחבר (סי' רכ"ז ס"ו) וז"ל, יש להסתפק אם מותר להונות את חבירו בפחות משתות אם יש באונאה שוה פרוטה.

הערוך השלחן (סי' רכ"ז סעיף ו' ז') לומד מהרא"ש שלושה דינים: א. החילוק בין שתות לבין פחות משתות, שבאונאת שתות צריך להחזיר המעות ואילו בפחות משתות אמרינן מחילה, הוא רק בסחורה שאין כולם מוכרים בשווה בצמצום, אבל בדברים שכולם מוכרים בשווה, כמו קמח לחם ומלח, צריך להחזיר אפילו באונאה פחות משתות. ודייק זאת ממה שתלה הרא"ש את המחילה בשומת השמאים שאינם מדייקים כולם לסכום שוה, וא"כ בדבר שכולם מוכרים בשווה, לא שייך שומא, ואין כאן מחילה. וכן מדויק ממה שכתב הרא"ש שכן דרך מו"מ שלפעמים הלוקח רוצה את המקח ומוסיף עליו, וסברא זו אינה שייכת בדבר המצוי הרבה וכולם מוכרים בשווה.

ב. וכן במה שנסתפק הרא"ש משמע מדבריו שכל הספק הוא רק היכן שאפשר לתלות שהלוקח יודע את המחיר, ורק מחמת שהוא רוצה את החפץ הוא מוכן להוסיף על המחיר, אבל אם ברור שהלוקח אינו יודע את המחיר האמיתי, והמוכר יודע שיש כאן אונאה אפילו של פרוטה, אסור לו להונות. ואם הונה, עובר בלאו. וכן באופן הפוך, אסור ללוקח להטעות את המוכר אפילו בפרוטה [יש להעיר שאין זה מוכרח בדברי הרא"ש שתלה הדבר בידיעת הקונה אלא שמוכן להוסיף על המחיר].

ג. עוד דין נלמד מהרא"ש, לקולא, במיני סחורות שאין כל בעלי החנויות מוכרים בשווה, שיש אחד שמרוויח הרבה בסחורה זו ויש אחד שמסתפק ברווח מועט, לא שייך כלל אונאה לזה שמרוויח הרבה, כיון שכך הוא דרך המסחר. שהרי הרא"ש תלה את הספק משום שלפעמים הלוקח רוצה את המקח ולכן הוא מוסיף עליו, ומזה משמע להדיא שהספק הוא דווקא באופן כזה שאין כלל מוכרים שזה המחיר שלהם, ורק לוקח מסוים זה הסכים לשלם מחיר כזה, אבל כשיש מוכרים שזה המחיר שלהם, אין בזה צד אונאה. וכתב הערוך השלחן ופשיטא שאין להביט על אותם המוכרים המזלזלים במקחים ומוכרים בזול שמקלקלים לעצמם ומקלקלים דרכי המסחר, והם ישאו עון. וכבר אמרו חז"ל מתריעין על פרקמטיא שהוזלה, ואפילו בשבת, ע"כ תו"ד.

יש שרוצים ללמוד מהערוך השלחן שהאונאה שאסורה על המוכר היא להוסיף על המחיר הכי יקר של החנויות, וא"כ גם זה שמוכר בשמנים יכול למכור במאה ארבעים, כיון שאין בזה אונאה לפי המחיר של מאה שלושים, שהוא הגבוה שבחנויות. אך זה אינו, **«המשך בעמוד הבא»**

והיה ניתן לומר שמחשבים לפי הממוצע שביניהם, וא"כ, בדוגמא של פלטה, הרי המחיר של 80 ש"ח הוא זול ביותר משיעור שתות של הממוצע, וא"כ נאמר שאסור לקנות בסכום כזה, שהרי זו אונאה למוכר. וכן להיפך, האם נאמר שבעל החנות שמוכר ב130 ש"ח מאנה את הקונים ביותר משתות.

אך ודאי שאי אפשר לומר כך, וברור שיש סיבות רבות ושונות לקביעת מחירים בחנויות, ובדרך כלל יש לכל חנות מחירים משלה, וודאי שמוותר לכל חנות לקבוע מחירים משלה.

ובאמת הנושא של שומא טעון ברור אף לגבי דינים אחרים, ובדוגמא הנ"ל יש לברר כמה צריך לשלם אדם שהזיק פלטה כזו, או מלוה הגובה אותה בחובו, כמה מנכים מהחוב מחמתה, כפי איזו שומא. ולכאורה צריך לומר שבזמנינו, שהשומא שונה מכפי שהיתה בימי חז"ל, א"כ יהיה שינוי בשומת החפץ לגבי מזיק או לגביית חוב, לבין שומתו לענין אונאה.

אופן השומא בזמן חז"ל ובזמנינו

ותחילה יש להביא את אופן שומת החפצים בזמן חז"ל. מבואר בשו"ע (סי' ק"ג) שיש צורך בשלשה שמאים שישבו יחד כמו בית דין, וישומו את המחיר. והנה אם שנים אומרים מאתים ואחד אומר מאה, או בהיפך, אז בטל דעת היחיד במיעוטו. ואם כל אחד אומר סכום אחר, כגון שאחד אומר שמנים, ואחד אומר מאה, ואחד אומר במאה עשרים, הדין הוא שעושים את הממוצע שביניהם, שהוא מאה. ואם אחד אומר בתשעים, ואחד אומר מאה, ואחד אומר מאה ושלושים, באופן זה נחלקו הראשונים, לדעת הרמב"ם והמחבר עושים את האמצע שבין המועט למרובה, שהוא מאה ועשר, ודעת השלישי שאמר מאה אין מחשבים. אך הסמ"ע הביא להלכה את דעת הרשב"ם ורוב הפוסקים, שהמחיר באופן זה הוא מאה, כיון שהולכים תמיד אחרי האמצעי. והטעם לכך, שהרי גם האומר תשעים מסכים שהמחיר הוא לא יותר ממאה, אלא שאומר בפחות. א"כ יש שנים הסבורים שהמחיר הוא לא יותר ממאה. וכן זה שאומר מאה שלושים, מסכים שהמחיר הוא לא פחות ממאה, אלא שאומר יותר, וא"כ יש שנים שאומרים שהמחיר לא פחות ממאה, הרי שיש רוב לכך שאינו פחות ממאה, ורוב לכך שאינו יותר ממאה. ולהלכה נוקטים כהכרעת הסמ"ע.

אמנם בזמנינו אופן השומא הוא שונה, שמחשבים את כל המחירים שבשוק, והאמצע נחשב כשומא. ויתר על כן, מחשבים כמה יחידות נמכרו בכל אחד מהמחירים, ולפי זה מחשבים את הממוצע, כגון אם נמכרו מאה יחידות בשמונים ואחד במאה שלושים אז המחיר של מאה שלושים מוסיף רק כמה אגורות למחיר הממוצע, שהוא השומא. אך כל זה שייך כשמדברים על חפץ מסוים, כגון בגביית חוב, שהמלווה לוקח בחובו חפץ זה, שמים כך [ויש לציין כי בגזלן שמים באופן אחר], אך לענין אונאה, שהחשוב הוא בכמה למכור כזה חפץ, יש לחשב אחרת.

הרא"ש בפרק הזהב (סי' כ') הסתפק מה הדין באונאה של פחות משתות, וכתב שנראה שאפילו פחות משתות אסור לאונות את חבירו, אם יש באונאה שוה פרוטה [באופן שהמאנה יודע שהחפץ אינו שוה כך], כיון שהתורה אמרה 'אל תונו' בכל דבר שיש בו שיווי ממון, אלא שאמרו חכמים שעד שתות הוא מחילה, לפי שכך הוא דרך מו"מ, שהמוכר והקונה אינם יכולים לכוון את השווי

ובוודאי שבעל חנות שהמחיר שלו הוא שמנים ומוכר לאחד ביותר, הרי הוא מרמה אותו ועובר בבל תונו. והחידוש של הערוך השלחן הוא רק בכך שאין כלל האומר שמחשבים את המחיר מהמחיר הכי נמוך, אלא מותר לבעלי החנויות לקבוע את המחיר עפ"י החישוב שלהם, וממילא יש לכל חנות מחיר משלה, ונמצא שאחד יותר יקר ואחד יותר זול, אך זה ודאי שאסור לרמות במחיר, ואם המוכר רואה אדם תמים שאינו יודע מחירים ויקח ממנו יותר, הרי הוא עובר באיסור אונאה.

ולענין זה יש חילוק בין דין שווי החפץ באונאה לבין דין גביית בעל חוב וחיוב מזיק, שלגבי חוב ומזיק אנו שמים את החפץ עפ"י הממוצע של המחירים, וכמו שנתבאר, משא"כ באונאה האיסור הוא לרמות, ובכזה אופן שבעל החנות קובע מחיר עפ"י החישוב שלו, אין כאן רמאות.

כתב הערך שי (סי"ר ט), לגבי השאלה אם איסור אונאה הוא דוקא כשכל בעלי החנויות מוכרים בשווה, ואילו כשכל חנווני מוכר כפי מה שהוא יכול להוציא מהקונה, מותר למכור ביוקר, בדבר שהקונה יכול לקנות במקום אחר בזול. והשיב שאף באופן כזה הדבר אסור, והיינו עפ"י מה שכתב הש"ך (סי"ר ט ס"ק א) שאפילו בדבר שאין השער שלו ידוע יש אונאה, ודלא כדעת הב"י, והוכיח כן ממש"כ הרב המגיד (פ"ח מהלכות הלואה) שאסור למכור חפץ בהקפה ביוקר בשביל המתנת המעות, ואפילו בדבר שאין לו שער קצוב, אבל בקרקע מותר למכור בהקפה ביוקר, שאין לומר שיהיה כיוצא בו נמכר בשוק שיהיה הריבית ניכר, ועוד, שאין אונאה לקרקעות, וכל שהוא דרך מו"מ שאין הריבית ניכרת, מותר. ומכך שהוצרך לומר שאין אונאה לקרקעות, מוכח שבמטלטלים כהאי גוונא יש אונאה, ואף שזהו דבר שאינו קצוב. ועוד [וזו ראייה גם לפי הטעם הראשון, שקרקע שאין כיוצא בו נמכר בשוק אין הריבית ניכרת], א"כ למה הוצרכו בגמרא (ב"מ נו:): למעט קרקעות מאונאה, הרי אין להם שער קצוב וא"כ ממילא אין להם אונאה, אלא ע"כ אין לחלק בכך, וכל שיודע שאפשר לקנות חפץ כזה אצל אחר בזול הרי הוא מאנה את הלוקח, ואסור. ע"כ תו"ד.

ויש שדייקו מהערך שי, שמחשבים את השווי של החפץ לענין אונאה עפ"י בעל החנות הזול ביותר, לפי מש"כ בסוף דבריו שכל שיודע שאפשר לקנות חפץ כזה יותר בזול אינו רשאי למוכרו ביוקר. אך באמת אין הנידונים דומים, ולנידון זה אין ראייה מהש"ך, דמדברי הש"ך מוכח רק שיש אונאה גם בדבר שאינו קצוב, אך לא מבואר מדבריו כלל לפי איזה מחיר אומדים את האונאה.

והשאלה היא על אופן שהמוכר מנצל אדם שאינו יודע מחירים, ומוכר בכמה שהוא יכול להוציא ממנו, כמו בשוק ערבי, וכמו שכתב הערך שי בריש דבריו שמוכר כפי מה שהוא יכול להוציא מהקונה.

דין אונאה באופן שהחפץ שווה לאותו אדם יותר

אמרינן בקידושין (ח.) רב כהנא שקיל סודרא בפדיון הבן, אמר, לדידי חזי לי חמש סלעים. פירוש, למרות שבאמת הסודר שווה הרבה פחות, מ"מ האב יצא ידי חובתו כאילו נתן ה' סלעים, כיון שלרב כהנא זה שווה ה' סלעים. וכתב הריטב"א שגם באונאה הדין כן, שאם מוכר את החפץ לאדם ששווה לו יותר אין בזה אונאה, אך דוקא שדרכו בכך ששווה לו מחיר כזה, ולא שמוכן לשלמו עתה מתוך הדחק עי"ש. והוא פשיטא שאם אותו אדם שהחפץ שווה לו יותר מזיק חפץ זה לאחר, או שאחר יזיק לו חפץ זה, שלא

ישלמו יותר ממה שהחפץ שווה באמת, כיון שלפי האמת ההיזק אינו יותר מהשווי. אך לענין אונאה ס"ל להריטב"א שאין כאן אונאה כיון שכך שווה לו החפץ, ואין זו רמאות.

והנה הרבה פוסקים חולקים על הריטב"א, וס"ל שאף ששווה לו יותר מהמחיר בשוק מ"מ המחיר בשוק קובע לענין אונאה. אך מ"מ רואים מהריטב"א שאין מחיר קובע לענין אונאה, ובזה לא חלקו עליו.

דין אונאה במקום שקשה להשיג חפצים דומים

ישנם מקומות מסוימים או זמנים מסוימים, בהם קשה להשיג חפצים כל שהם, ואותם המחזיקים בהם מוכרים אותם במחיר גבוה בהרבה מהמחיר הרגיל. ולדוגמא, הבאומן, מוכרים בערב ראש השנה סכינים במחיר של פי כמה מהמחיר בארץ ומהחנויות המקומיות, סוכלבעלי הקיוסקים באמצע הדרך או ביסרמוכרים את סחורתם במחיר יקר מאוד מהמחירים בעיר, ויש לדון אם הדבר מותר. הוודאי שלפי הדין שמוותר לנהוג כן, כיון שבמקומות כאלו זה המחיר, שמי שרוצה שירות מכירה במקומות כאלו מוכן לשלם מחיר יקר, רוותר על כן, האם אחד יקנה במקומות אלו בזול, כלומר פחות ממה שמוכרים אחרים במקומות אלו, אז הקונה עובר בכך על איסור אונאה, למרות שבעיר משלמים על כך לפחות ממה שקנה.

דין אונאה בחפצים השונים זה מזה, כגון אתרוגים של מצוה הבמכירת אתרוגים מצוי אצל הסוחרים שאין להם מחיר קבוע לכל הסחורט, אלא לכל קונה קובעים מחיר לפי מה שנראה להם שכך זה שווה לו. ולפי הדין הודאי שהדבר מותר, ואין בזה אונאה [ויש להעיר שאם הקונה יבא אחר סוכות ויטען שהיתה אונאה במקח ויש ביטול מקח, זא"כ נמצא שהוברר למפרע שהאתרוגעלא היה שלו, ולא יצא ידי חובתו במצות נטילת ד' מינים]. והטעם, שהרי לכתחילה אין מחיר קבוע לאתרוגים, האלא המחיר נקבע כך עפ"י מה שנראה למוכר ששווה לקונה המסוים הזה, והרי זה המציאות שכל אחד מעריך את היופי של האתרוג ואת מחירו לפי מה שנראה בעיניו, ומה שאחד ישלם חמשים נ"ח על אתרוג זה - אחר ישלם מאתיים נ"ח על אותו אתרוג, כיון שבעיניו הוא השווה יותר.

ואפילו החולקים על הריטב"א"הנה"ל יודו בזה, כיון שאין מחיר קבוע, ומה שחולקים על הריטב"א הוא רק כשיש לחפץ מחיר בשוק, שבזה לא קובעים את המחיר עפ"י מה ששווה ללוקח המסוים הזה אלא עפ"י המחיר הקבוע, אבל בנדון זה שאין מחיר קבוע - ודאי שאפשר לקבוע את המחיר עפ"י מה ששווה ללוקח המסוים הזה, ואין בזה אונאה.

אך ודאי שהלוקח אינואמחויב להראות את התלהבותו מהאתרוג, אלא רשאי ליטוס את האתרוג בצורה של מה בכך, או לתת לבחור צעיר לקחת את האתרוג, ובזה להזיל את המחיר. ואין בזה אונאה מצד הלוקח, כי הרי ודאי גם לדעת הריטב"א רב כהנא לא חייב לקנות סודר לפי מה ששווה לו, אלא שאם קבעת מחיר גבוה לפי מה ששווה לקונה, אין בזה אונאה. וכן ודאי אם אחד יזיק אתרוג, שאינו משלם לפי מה ששווה בעיניו האתרוג, אלא צריך לעשות שומא כדין.

וכל זה כשהמוכר מעריך לפי מה שנראה מהקונה שכך באמת האתרוג שווה בעיניו, אבל ודאי שאםאמוכר מנצל את זה שהקונה אינו יודע כלל מה המחירים, ולוקח ממנו מחיר יקר, שיש בזה אונאה. «המשך בעמוד הבא»

כתב שאם הלוקח היה יודע בשעת הקניה שנתאנה, ובתוך הזמן שיכול לחזור בו טוען מיד על האונאה, אין אומרים שמחל כיון שידע את המחיר, אלא המוכר צריך להחזיר את האונאה. אך אם האונאה היא יותר משתות, אשזהו שיעור של ביטול מקח, והקונה ידע מהאונאה, בזה יש מחלוקת - דעת הסמ"ע שגם בזה יכול לטעון על האונאה, ואין אומרים שמחל, אך הט"ז חולק וס"ל שבביטול מקח אומרים שמחל, וכן פסק הנתיבות (ס"ק'), כיון שבשלמא בשיעור אונאה, אם היה עומד על המחיר לא היה המוכר מסכים למכור לו את החפץ, ולכן רצה לקנות ואח"כ לטעון שיחזיר לו את דמי האונאה. אך ביותר משיעור שתות, אם לא מחל - א"כ מה הרוויח בקנייתו, הרי אינו יכול לדרוש בחזרה את האונאה אלא לבטל את המקח, ולשם מה ביצע מקח שהוא עתיד לבטלו, אלא ע"כ שמחל. אך כל זה כשכבר ידע בשעת הקניה את המחיר, אך באומן שאינו יודע את המחיר, אלא שרק יכול לברר את המחיר בשעת הקניה, בזה ודאי שלא מחל, אלא יכול לטעון על האונאה אחר הקניה. והראיה לכך, שחז"ל נתנו זמן לברר את המחיר לאחר הקניה, ולא הצריכו לברר קודם הקניה.

שיעור 'כדי שיראה לתגר' בזמנינו שבזמנינו אפשר לברר מחירים באתרי מכירות ברשת האינטרנט, ויש לדון האם השיעור של 'יראה לתגר' משתנה. ונראה, שאם באמת המציאות שאפשר לברר מחירים, אז הזמן מתקצר לזמן שאפשר במציאות לברר. אך אם גם המוכר יכול לברר אותו דבר באתרתם אלו, א"כ גם המוכר לא יוכל לטעון שנתאנה במחיר אחר הזמן שיוכל לברר, ולא נאמר שיכול לחזור לעולם כיון שאין המקח בידו, וכמש"כ בשו"ע סי' רכז' סעיף ח', דבזמנינו כיון שיכול לברר ולראות את החפץ שמכר באותם אתרים, א"כ שוב אינו יכול לחזור בו, וכמש"כ הנתיבות בס"ק ה', שאם מכר בקנין סודר, שהחפץ ביד המוכר, שאז הזמן של המוכר לטעון אונאה הוא בכדי שיראה לתגר או לקרובו, אך הכל תלוי במציאות.

אך מה שאפשר לברר בשעת הקניה, כגון שעומד אצלו תגר הבקי בשעת הקניה, או כיום שיש לו מכשיר אצלו שיכול לברר מיד, בזה אין אומרים שמחל, שכיון שבשעה שכאדם עסוק בקניה ולא מוטל עליך לברר את המחיר בשעת מעשה, אלא אחר הקניה נתנו חז"ל את הזמן לברר אל המחיר האמיתי. והנה הרמ"א בסעיף ז'

המשך מעמ' 4 | הרב יוסף פליישמן שליט"א | פסקי דינים - יורד לאומנות חבירו - חלק ב

כשפרנסתו מעסק זה, ואם הוא עושה כן נקרא רשע [ככל עני המהפך בחררה], אבל לאחר שכבר עשה זאת אין מוציאים מידו²⁴, ורק באופן שברור שהראשון היה גומר את העסקה לולא התערבותו של השני, מחמירים את שתי החומרות וכופים את השני לבטל את מעשיו, אף בריוח שאינו מצוי²⁵.

5. יש מי שסובר ששני החומרות הנ"ל לא נאמרו דווקא באופן שעסק זה הוא מקור פרנסתו הקבוע של הראשון, אלא אפילו אם

האחרונים אם השני משלם את המחיר ששילם הראשון, אפילו אם הוא זול, או שהשני צריך לשלם את שווי הסחורה בשוק²³.

4. יש פוסקים הסוברים שהדין הקודם קיים אפילו כשאין זה ברור שהראשון היה משיג את העסקה לולא התערבותו של השני. אמנם, הם מודים שבמקרה שאין הדבר ברור, אין אומרים את שתי החומרות הנ"ל ביחד. ולכן, אם הנידון הוא ריוח שאינו מצוי, הגם שלכתחילה אסור לשני לנסות לזכות בעסקה על חשבון הראשון,

מוציאים מן השני, ולכן הבינו תוס' שאף למסקנא, דדגים מיירי ביהבי סייארא, עדיין יש הוכחה שלכתחילה אסור להתערב במה שכבר התחיל בעל אומנות להתעסק, אפילו אם הריוח אינו מצוי. ועוד יישב החת"ס (רמז לזה שם בד"ה נמצא, וכתבו ביתר אריכות בתשו' עט ד"ה מהפך) את דברי המהרי"ט (פי' על הרי"ף קיד. כד, א), שכתב שהגמרא (קיד. נט, א) ידעה שמי שעובר על דין עני המהפך הוא רשע ולא רק עבריין [כשאר העוברים על דברי חכמים] "מדאמרין סוף פרק הנשרפים ואת אשת רעהו לא טמא שלא ירד לאומנות חבירו, וכתבי בתריה צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה, שמע מינה רשע מקרי", והמהרי"ט הקשה על עצמו דהא שם מיירי ביורד לאומנות חבירו ולא בעני המהפך, ותי' המהרי"ט "אומנות של הפקר ומהפך בחררה של שכירות שוים הם", וביאר החת"ס "למסקנא נהי דלא קיי"ל כרב הונא דמעכב עליו היכי דלא יהיב סייארי, מכל מקום לא גרע מאומנותו בכך דהפקירא, [מ]מהפך בחררה דשכירות", והיינו שבשניהם הוא נקרא רשע, ולכן גם כתבנו בפנים שהוא רשע.

יש לציין שכל מה שכתבנו בשיטת החת"ס הוא לשיטתיה, אבל לפי הרבה פוסקים כל הדין שמוציאין בדיעבד הוא רק באופן שהראשון סמך שיגמור את העסקה, וכמש"כ לעיל דין 3 הערה 17, דומיא דיהבי סייארא, ולכן פשוט שלא מעכבים בדיעבד אם אינו בטוח שהיה משיג את מבוקשו.

25. שדבר זה הוא כמו יהבי סייארא וכמו שפי' רש"י (ב"ב כא, ב) "שהכיר זה חורו ונתן מזונות בתוך מלא ריצתו בטוח הוא שילכדנו, דה"ל כאמן דמטא לדידה". וכ"כ החת"ס (שם) "ויורד לאומנות דדמי ליהבי סייארי דאפי' בר מתא דידי' מוציא בדיינים", וכן הבאנו בהערה 15 מהמ"ב. וכן הבית שלמה (חור"מ צז) פסק על סמך פירש"י הנ"ל דבאומנותו בכך וטרח עד דסמך דעתו, הוי כמו יהבי סייארא, ואפי' בדיעבד מוציאים ממנו.

« המשך בעמוד הבא »

למערופיא הוא אם כבר התחיל לנהל איתו מו"מ "דאפי' אותן מקומות שאין דנין מודו הכא, דשאני התם שמתירין לילך למערופיא של חבירו ולהלותו ולאפוקי מיניה במידי שעדיין לא התחיל הנכרי בעסק זה עם ישראל הראשון ומשום שהיה רגיל עמו בשאר משא ומתן עד היום לא אמרינן דסמכא דעתיה לעולם, דשמא לא ישא ויתן עמו עוד ולא דמי כלל לדגים דיהבי סייאריה, דהתם כבר נשא הראשון עיניו באותו דג והוי כאלו לכדו, וכמו שפירש"י "ולכאורה הגר"א שם (ס"ק כח) חולק על המ"ב, כיון שהגר"א סובר שלרש"י אין דנים דין מערופיא, אבל לדינא פוסקים כרש"י בפשט שלו ב"יהבי סייארא" ולכן לדינא יסכימו לדינא למש"כ].

23. המ"ב הנ"ל סובר שהראשון חייב למכור לשני במחיר ששילם, הגם שהיה בזול, והנידון שלו היה לגבי אדם שקנה חמץ של משלחו בזול, וחיבו לתת את החמץ למשלח במחיר הזול ששילם, אבל המקור חיים (שם) חלק על המ"ב וס"ל שמה שהשני קנה בזול הוא ריוח שהרויח, ואת זה אין מוציאים ממנו, וכמו שיבואר להלן דין 6.

24. כך פסק החתם סופר בכמה מקומות, ויישב בכך ב' קושיות: במקום אחד (סי' קיח ד"ה והנה התוס' הקשו) הוא בא ליישב את דברי התוס' בב"ב (קיד. הובא בהערה 8), שהקשו שם תוס' על שיטת ר"ת מהברייתא של דגים, ותמה החת"ס כיון שלמסקנת הגמ' הטעם של דגים הוא משום דיהבי סייארא, ולכן אין זה דומה לסתם עני המהפך, וכמו שתי' הר"ן (קיד. כד, א בדפי הרי"ף סד"ה ר' גידל) "טעמא משום דדגים יהבי סייארא וכל שקרוב לו כמלא ריצת הדג כנצודין דמו". וכדי ליישב זאת כתב החת"ס שתוס' סוברים דזה פשוט שהטעם של יהבי סייארא אינו מעלה את הדין בשתי דרגות, ולכן אם לכתחילה יש איסור של עני המהפך אפילו בריוח שאינו רגיל, כיון שהשני פוגע באומנותו של הראשון, אז ביהבי סייארא אפשר לומר כמו שהגמרא פוסקת שאפי' בדיעבד

הוא מתעסק בעסק אחד בודד שהוא סומך עליו שרק הוא יתעסק בו ואחרים לא יתערבו בו, כיון שכך הוא הנהוג, שיש להחמיר כן. ולמד מכך שאם אדם מכר חמצו לגוי בזול, אסור ליהודי אחר לקנות אותו מן הגוי אחר הפסח במחיר זול, ואם קנה מוציאים ממנו²⁶, אבל הרבה פוסקים חולקים עליו בנידון זה²⁷.

6. אף שהתבאר שאם השני יורד לאומנות חבירו מחייבים אותו לסגור את חנותו וכדומה, מכל מקום העסקים שעשה קודם לכן אינם מתבטלים²⁸, וגם אינו חייב לשלם לראשון את ההפסדים שנגרמו מחמתו קודם שסגר²⁹.

7. באופן שמוותר לפתוח עוד חנות, והיינו באופן שיש לשניהם אפשרות להרויח, אין לראשון טענה על השני שמחמתו ירד הערך של חנותו, אפילו אם באמת כך אירע³⁰, אלא אם כן אותו אדם מכר לשניהם את החנויות, ודרש מהראשון מחיר גבוה מאחר וסבר שיהיו לו רווחים גבוהים, כיון שאין לו מתחרים³¹.

שכבר הרויח, ולכן אולי נכוף את הקונה למכור לאותו אדם ששלחו למכור את החמץ לגוי, אך יעשה כן במחיר הרגיל, ואילו מה שהרויח ע"י שקנהו בזול הרי זה ריוח שנשאר בידו, ואינו צריך להחזירו לאותו אדם.

29. כן פסק בשו"ת הרשב"א (ג, פג) שהבאנו לעיל הערה 19. וכך פסק המשפטי שמואל (קלעי, תשו' קב עמ' קט, ב ד"ה אשיבך) והובא דבריו בכנה"ג (קנו הגה"ט ס"ק ט) כיון שאינו אלא גרמא. וכן כתב הבית אפרים (ח"מ כח ד"ה אמנם לאמיתת) שאפילו במקרה שאפשר לעכב עליו להמשיך, אי אפשר להוציא ממנו מה שכבר הרויח, כיון שאינו אלא מבטל כיסו של חבירו, שהרי היורד לאומנותו רק מנע ממנו להרויח, אך לא לקח משהו שהיה שייך לו. וכן כתב הנת"י במקור חיים (תמח, ה ד"ה גם מה שהביא) בפשיטות, שהגם שמוציאים מן השני בכל זאת מה שהרויח עד שהוציאו אותו הוא שלו, וכן היה פשוט להדברי מלכיאל (א, צח, ה).

30. בשאלה זו דן המאמר מרדכי (עט-בסוף, חלק מדבריו הובאו בפת"ת קנו, ג), וס"ל שאין זו טענה טובה, והוכיח כן מתשובת הרא"ש (ה, ג): חלק מהתש' מובא ברמ"א קע"א, א) שלמד את היסוד הזה מכח הגמ' של יורד לאומנות חבירו, "אפילו לא יהיה מנהג לחלוק מקומות, וגם שמעון נפסד בחלק המחיצות, שאם היה בא למכור מקומו יפחתו דמיו מחמת שאינו ראשון כאשר היה בתחלה, נראה לי שבשביל הפסד זה לא ימנע ראובן זה מלחלוק. שכל ההרחקות השנויות בבבא בתרא (פרק לא יחפור) היינו דוקא היכא דדבר הנסמך מזיק לשכנו בגוף ממונו. כגון הסומך בורו לשדה חבירו, שהוא מזיקו להרחיק כשיבוא לסמוך בור, גם הוא אומר כל מרא ומרא מרעית לי לארעאי, וכן כל ההרחקות דלא יחפור, או שמאפיל עליו, או מחמת הריח, או פסקת לחיותאי. אבל אדם הבונה בתוך שלו להשביח נכסיו, ואינו מזיק לגוף ממון חבירו, אלא שמפחיתו מדמיו, כי האי גוונא לא הצריכו חכמים להרחיק. כההיא דפרק לא יחפור (דף כ"א): עושה אדם חנות בצד חנותו של חבירו, ומרחץ בצד מרחץ של חבירו, ואינו יכול למחות בידו, מפני שיכול לומר לו אתה עושה בתוך שלך ואני עושה בתוך שלי. ואף על פי שהדבר ידוע שהחנות של הראשון דמיו נפחתים, **שיותר היה נמכר ביוקר כשלא היה במבוי אלא חנות אחת, אף על פי כן אינו יכול למחות בידו.** ואף על גב דקאמר תנאי היא, ורבן שמעון בן גמליאל פליג, דאמר אף לשכנו כופהו, היינו משום שיורד לאומנותו ופוסק חיותו, אבל משום דדמי חנותו נפחתים, לא פליג".

31. יש ללמוד כן מסוף דברי הרא"ש בתשובה הנ"ל "אמנם, אם נהגו במדינות הללו, כשמוכרים מקומות בבית הכנסת, שמוכרים מושב הראש ביוקר והשני בפחות, וכן כלם נפחתים לפי התרחקם ממושב הראש. אם עתה בחלוק מחיצה יפסיד מקום מושב הראש חשיבתו, לא יוכל ראובן לחלק, כי אדעתא דהכי קנה מקומו בפחות מדאי מושב הראש, שאם יוכל לעשות מקומו ראש, למה נפחת דמי מקומו". והטעם הוא שכיון שהראשון שילם עבור הזכות הזו, אי אפשר לקחת אותה ממנו.

26. הזכרנו לעיל שהמקור לדין 3 הוא מדברי התוס', שחילקו בין עני המהפך הרגיל לבין עני המהפך במקרה שיורד לאומנותו. המשאת בנימין (מג) חידש שטעמם של תוספות ב"אומנותו בכך" היינו כיון "דמי שאומנתו בכך אינו מבקש מחיה אחרת וסמכא דעתיה אאומנתו ולכן אם בא אחר ונטל מחייתו יוצא בדיינים כו', עני מהפך בחררה נמי מטעם זה אינו יוצא בדיינים ולא שייך לומר אומנתו בכך, שהרי דרך כל אדם לקנות קרקעות ומטלטלין ומאיזה טעם נאמר שהראשון המהפך בחררה אומנתו בכך יותר מהשני, ולא דמי לצייד שאין כל אדם אומנתו בצייד ושייך שפיר לומר שהצייד אומנתו בכך, ונדון דידן נמי מאחר שהחמץ היה שלו ודרך הבעלים לחזור ולקנות החמץ אחר הפסח, שייך לומר על הבעלים אומנתו בכך יותר מאדם אחר". והיינו שהגדר של אומנותו בכך הוא רק שיש לו סמיכות דעת יותר מעני המהפך הרגיל, דהמ"ב בעצמו כתב קודם לכן אודות כל עני המהפך שיש לו סמיכות דעת גדולה, וז"ל, "שהראשון פסק דמים עם המוכר ונתרצה לו, ואין לך סמיכות דעת גדול מזה, ואעפ"כ אם בא אחר ונטלו אינו אלא רשע", וכיון שהחידוש שלו הוא ב"אומנותו בכך", לכן למד שאפשר בדיעבד להוציא מן השני שהלך וקנה מן הגוי, והגם שהיה מחיר יותר זול.

27. המקור חיים (תמח, ה) הקשה כמה קושיות על המ"ב, ואחת מהן היא שאי אפשר לדמות בין מכירת חמץ, שזהו מקרה בודד, לבין "אומנותו בכך", וז"ל "גם מה שדימה אותו לאומנותו בכך דחוק מאוד", וכן הקשה עליו החקרי לב (שם, עמ' קלד ד"ה גם ראיתי), וז"ל "מה שדימה הרב דכיון דהחמץ שלו, ודרך הבעלים ליקח אותו, דחשיב אומנותו בכך הוא תימה, שאין טעם האיסור כי אם דקפסיק לחיותיה והרי אין זה כי אם כשבא לבטלו מאומנותו שלא ירויח, אבל זה שקנה חמצו שמכר לגוי בערב פסח, דאף דמטי ליה נזק והפסד, לא חשיב כפסיק לחיותיה. דגדולה מזו הוא כשקנה קרקע מן הגוי שישאל אחר נתן לו המעות הקרקע [כוונתו לדין שנכסי עכו"ם הם כמדבר] ולא חשיב ליה אומנותו בכך". יש לציין שהמג"א (תמח, ד) הביא את הדין של המ"ב והסכים לו מטעם אחר, וא"כ היה נראה שאינו מסכים לעיקר החידוש של המ"ב, ומחמת כן לא הביא את טעמו אלא כתב טעם אחר, ובפרט שהטעם של המג"א עצמו מאוד קשה, וכמו שהקשו עליו הרבה פוסקים (מחה"ש, וכן החקרי לב הנ"ל בסוף התשו' בד"ה והנה ראיתי להרב מג"א, וכן המקור חיים הנ"ל בסוף דבריו, ועוד). וכבר כתבנו לעיל הערה 2 שהחת"ס אינו מסכים למ"ב.

28. דין זה הוא בניגוד למה שחידש המשאת בנימין (סי' מג) במקרה של אדם שמכר את הי"ש שלו לפני פסח לגוי ע"י שליח במחיר זול, ואחר פסח השליח קנה את הי"ש לעצמו במחיר הזול, ופסק המ"ב שמוציאין מן הקונה, ואחד הטעמים שלו הוא "מאחר שהחמץ היה שלו ודרך הבעלים לחזור ולקנות החמץ אחר הפסח שייך לומר על הבעלים אומנתו בכך יותר מאדם אחר". ואחת הטענות שטען עליו המקור חיים הנ"ל הוא שאפילו אם נקבל את הדמיון של המ"ב בין אופן זה לבין דינו של רב הונא דבר מבואה פתח עסק המתחרה שלא כדין, ונאמר שהוא חייב לסגור את העסק, מ"מ אכתי אינו חייב להחזיר מה

ניתן לשלוח תגובות על העלון לפקס 025023637 או לדוא"ל: beisdin@neto.net.il

"עלון המשפט" יוצא לאור על ידי "מכון מענה שמחה", © כל הזכויות שמורות